

„Nekem úgy szmétál, ha valaki úgy keverten beszél”

Egy Szerémségben élő magyar közösség kulturális antropológiai kutatásának tanulságai sorskérdéseink szempontjából

Jelen sorok írói több éve kutatják a délvidéki magyarság mindennapjait. Kutatásaink számos tanulsággal szolgálhatnak a délvidéki magyarság jelenéről és jövőjéről való közös gondolkodásunk és az ebből fakadó tettek serkentésére. A következőkben szerémségi szórványkutatásunk tanulságairól számolunk be, amely kapcsán beláthatjuk, közös sorsproblémáinkat csupán értően és ennek megfelelően *megértően* kezelhetjük, azaz tisztában kell lennünk azoknak a problémavilágoknak a belső, apró jelentéstartalmaival, amelyeken segíteni szeretnénk. Jelen tanulmány ezért olyan továbbgondolható példája kíván lenni egy esetlegesen kialakuló diskurzusnak, amely során egyes, égetően aktuális kérdésköröket azok *részletes megismerésén keresztül tárgyal*, s így fogalmaz meg stratégiákat is e problémavilágok optimálisabb megoldásai felé. Mint említettük, az alábbiakban egy adott aktuális magyar kérdést, a „szórványlét” kérdésének élő példáját járjuk körül a szerémségi Dobradó magyarjainak segítségével.

„Szórvány”, „tömb”, „tömbmagyarság” egyaránt használatosak a vajdasági magyar kisebbségi kultúra közéletében.

Érzékletes példáját adta mindennek a tavalyi év egyik legérdekesebb társadalomtudományi eseménye, 2003. december 5-én Szabadkán, a Magyarságkutató Tudományos Társaság egyik „szórványkutatásokat” magában foglaló kiadványának ünnepélyes megnyitója kapcsán. (Gábrityné–Mirnics 2003) Az említett esemény előadásainak egyikét, a bánsági – ahogy fogalmazott – „szórványmagyarság képviselője” tartotta, kijelentve többek között:

„Elveszünk a vajdasági tengerben [...], akinek csak néhány magyar órája volt és elmegy Bácskába, a tömbbe ennek ellenére is később tanulni, azt a tömbben lealázzák, sérelmek érik.”

Ugyanezen a konferencián egy másik előadó azonban – a szerémségi „szórványközösségek” által kérelmezett magyarigazolványok nem várt magas számára utalva – kifejtette, hogy „a magyarigazolványok megerősítették a nemzet tudat érzését” a szerémségi

magyarok körében. Szerémségi kutatásaink során, azonban a „nemzet”, „nemzettudat” kifejezést egyszer sem hallottuk kutatott közösségeink tagjai részéről.

Láthatjuk tehát, „szórvány”, „tömb”, „nemzet” olyan belső kategóriákat jelölnek, amelyeknek más-más kulturális kontextusokban is eltérő jelentéstartalmaira pillanthatunk rá csakúgy, mint a hozzájuk rendelt minősítésekkel, tapasztalatokkal.

Mindennek fényében úgy véljük, érdemes külön-külön régióként, lokalitásonként megértenünk egymás élethelyzeteit, hogy ezáltal az egymásról való tudás elmélyülése által nemzeti kultúránk teljes spektrumának realitását is szemügyre vehessük.

Gellner szerint a közös nemzethez való tartozás feltétele az „azonos” kultúrához való tartozás is, amely magában foglalja a közös gondolkodás, norma- és értékvilágok közös kognitív kódrendszerét, valamint e közös nemzethez való tartozás tudatos, „vállalt” kinyilvánítását (vö. Gellner 1983).

A fenti esetben láttuk azonban, a magyar nemzeti kultúra esetében (is) a közös kultúrához való tartozás, illetve ezek kognitív kódrendszerei komplexebb jelentéstartalmakat feltételeznek az említett definíciókisérteltnél. Felmerül tehát a kérdés, hogy vajon egy Kárpát-medencei régióban is különböző kultúrákkal, „tömb” és „szórványok” kultúráival találkozhatunk?

E kérdés felvetéséhez kapcsolódva lássunk néhány példát a dobradói magyarok életéből, amelyek kapcsán „tömb” és „szórvány” kulturális különbsége fejeződött ki.

Egyik ilyen példa a számítógépek juttatása, illetve az internet bevezetése volt a dobradóiak számára, hiszen bár beszerelték számukra a gépeket, és megmutatták, hogyan kell használni az internetet, azonban senki sem vállalta megtanítani őket ennek begyakorlására. „Azt hiszik ezek, hogy mink is úgy értünk hozzá, mint ők Bácskában, de én is csak paraszt vagyok, meg mindenki itten, hogyan tudhatnánk aztat?” – fakadt ki a falu egyik kiemelt státusú embere, aki fő szervezője volt a számítógépek elhelyezésének.

Ugyanígy a tömbmagyarság irányából tett segíteni vágyó lépés volt a dobradói magyaroknak adományozott Duna TV-antenna (amelyet később szintén nem tudtak használni), amelyhez olyan, a „tömbmagyarság” körében is előzetesen felolvasott és osztatlan sikert aratott levelet mellékeltek az adományozók, amelynek nyelvezetét (sem a mondatok pontos értelmét, sem a levélben idézett „Szabó Dezső-i gondolatokat”) nem értették meg a közösségben, így nekünk kellett számukra lefordítanunk és megfogalmaznunk a köszönőlevelet.

Azért volt tehát sajátosan „kínos” eset mindez, mert – a közösségi, mikrotársadalmi értékrendnek megfelelően – meg kívánták köszönni köszönőlevélben az ajándékot.

Másik ilyen eset volt a vajdasági magyar társadalom életének egyik kiemelkedő eseményére való meghívás, amelynek a döntéshozó tanácsába Dobradóból is lehetett elektort választani. E választás is csaknem elmaradt, mivel az erre utaló levél nyelvezetét ismét nem értve a közösség tagjai azt gondolták, „elektromossággal” kapcsolatban kaptak híreket, s mivel ez nem egyezett a feladóval való kapcsolat jellegével, kértek meg ismételten minket, legyünk segítségükre a levél megértésében.

A bácskai magyarság felől érkező segítségeket örömmel és köszönettel veszik kutatott közösségemben, azonban, mint láttuk, e segítségek elsősorban gesztusértékkel, a közös kötelekek, az egy tágabb közösséghez való tartozás tudatát mélyítik el, viszont nem felelnek meg az adományozók elképzelt, célul tűzött rendeltetéseinek. Ezzel együtt pedig a saját kultúra szűkebb, lokális jelentéstartalmait mélyítik el a dobradói „szórványközösség” identitásában.

Mint korábban említettük, az előzőekben felvetett kérdésekre, illetve a fent utalt lehetséges törésvonalakra, egymás közösségeinek részletes, alapos és mélyreható megismerésére lenne szükség.

A fenti példák rámutattak a „tömbmagyarság” és a „szórvány” kulturális valóság tartalmainak egyik legjellemzőbb különbségére, ami a nyelvhasználatban fejeződik ki. A következőkben a dobradói mikrotársadalom tagjainak nyelvválasztási stratégiáit vizsgáló implikációs skála tanulságait szeretnénk ismertetni.

Dobradó mikrotársadalmának esetében kétnyelvű közösségről beszélhetünk, melynek tagjai mindennapi interakcióik során a magyar, a szerb, illetve a horvát nyelvet is használják. A szerb és a horvát nyelv annyiban különül el a közösség tagjai számára, hogy bár tudatában vannak a két nyelv különbségeinek, a horvát nyelv használatát nyelvválasztási kérdőívem kitöltésekor csupán azokban az esetekben hangsúlyozták, amikor beszélgetőpartnerükről egyértelműen tudták, hogy az a horvát etnikai közösség tagja. Közösségünk tagjai a nyelvválasztás tekintetében az interakcionista, illetve az autoritatív (vö. Bartha 2002: 111–137) stratégiát alkalmazták, vagyis a nyelvválasztást olyan interakcionális szempontok határozták meg, hogy mi volt a beszélgetés témája, valamint a beszélgetés szituációjának összetevői, továbbá közülük sokan hangsúlyozták, hogy „az én kerítésemen belül, mondom mindig a gyerekeknek, csak magyarul szabad beszélni”. Fontos azonban kiemelni, hogy ez utóbbi mégsem vezetett a kódváltás interakcionális szabályainak felrúgásához, ugyanis közösségünk tagjai számára a szerb nyelvből való szókölcsonzás, szerb mondat idézése, vagy – ahogy ők fogalmaztak – a „kevert beszéd” a kerítésen belül elfogadható magyar nyelvvaltozatnak számított. Továbbá ha nem magyar anyanyelvű érkezett a kerítésen belülrre, a nyelvválasztás valamennyi esetben a mindenki által értett nyelvre esett.

A közösség tagjainak nyelvvaltozata több olyan szerb eredetű szót is tartalmaz, amelyről a dobradói mikrotársadalma úgy véli, hogy az „eredetétől fogva” magyar. Ezek közül a leggyakrabban használt a „szmétál [zavar]”. Maga a kifejezés magával hozta továbbá a dobradói nyelvvaltozatba annak vonzatait is. A mikrotársadalom tagjai ugyanis egy alkalommal sem fogalmaztak úgy, hogy „szmétál engem”, ehelyett valamennyi esetben a „szmétál nekem” hangzott el. Ennek mint tudatosan magyar eredetűnek tartott kifejezésnek a bizonyítására szolgálhat az a példa is, amikor egyik interjúalanyunk így fogalmazott: „Nekem úgy szmétál, ha valaki úgy keverten beszél.”

A közösségben megfigyelhettük a közösség által ismert nyelvek, a magyar, a szerb és a horvát funkcionális elkülönülését. A vizsgált közösség valamennyi tagja bizonyos tevékenységeihez nyelvi repertoárjából meghatározott nyelvvaltozatot, nyelvet köt. Kutatásaink

¹ „Nyelvi repertoáron egy közösség szociálisan szignifikáns interakcióiban a közösség tagjai számára rendelkezésre álló nyelvi források összességét értjük. A nyelvi források magukban foglalják mindazon nyelveket, nyelvjárásokat, regisztereket, stílusokat és nyelvfordulatokat, amelyek a csoport beszédében vagy más kommunikációs modalitásban (pl. írásban) előfordulnak.” (Gal 1987: 286; id. Borbély 2001: 71)

során² kikristályosodott, hogy melyek kérdezett adatközlőink „kódhasználatának” normái, elvárásai, melyek ezeknek jelöletlen választásai (vö. Gal 1979: 9), míg az ettől eltérő, szokatlan nyelvi formák és választások több példájával is találkozhattunk. A társalgás alkódjának kijelölésében (Bartha 1999: 88) tizenöt – a kutatás alapján a közösség számára legdöntőbb – szintérnyelvválasztását összegeztük (lásd implikációs skála). Ezek a következők: a nagyszülőkkel, a szülőkkel, a testvérekkel, a házastárssal, a gyerekekkel, a komákkal, a szomszédokkal, a barátokkal, vásárlás közben, a munkahelyen, a gyerekek esetében az iskolában, Istennel, az unokákkal, az orvossal, a pappal, valamint az állami tisztviselőkkel folytatott beszélgetések. Felsorolásunkkal a közösségben használatos nyelvválasztás szerint a „legbelső” szinterektől haladtunk a „legkülsőig”. A „legbelső” szinterek nyelve a magyar, a „legkülsőké” pedig a szerb, illetve a horvát nyelv volt.

„Legbelső” szintereknek bizonyult a nagyszülőkkel, a szülőkkel, a testvérekkel, a házastárssal, a gyerekekkel és a komákkal használatos nyelv. Ezek esetében jelölték meg adatközlőink kevés kivétellel a magyar nyelv kizárólagos használatát. Az első szintéren, vagyis a nagyszülőkkel való beszélgetés esetében két fiatal adatközlőm jelölte meg mind a magyar, mind pedig a horvát nyelvet. Esetükben ugyanis egy testvérpárról van szó, akiknek apai nagyapjuk horvát, apai nagyanyjuk magyar, míg anyai nagyanyjuk szintén magyar volt. A horvát nagyapa – ahogy a család elmesélte – „nem akar mondani semmit magyarul, de ért mindent”, így az általa nyújtott nyelvválasztási stratégia dominál a vele való beszélgetésekben. Ahogy két fiatal adatközlőm elmesélte, nagyanyjukkal sok esetben magyarul beszélgetnek, azonban ha nagyapjuk is jelen van, a társalgás nyelve azonnal horvát nyelvévé válik.

A második szintéren a szülőkkel való beszélgetések nyelve szerepel, amelynek esetében adatközlőim közül hárman említették a magyar és a szerb, illetve a magyar és a horvát kategóriát. Egyik esetben egy egyes házasságból származó fiúról van szó, akinek édesanyja – ahogy fogalmazott – „boszánka”. A vele való beszélgetések nyelvét jelölte szerb nyelvűnek 28 éves adatközlőm, azonban interjúm során hangsúlyozta, hogy édesanyja „már úgy megtanult magyarul, mint a tiszta magyar”. A következő két esetem szintén a fent

említett családból való, ahol a család tagjai, egy 48 éves férfi és annak fia jelölte meg a szülővel való beszélgetés alkalmával a magyar és a horvát nyelvet. Az idősebb férfi tehát horvát apjával beszélget horvátul, míg édesanyjával magyarul is beszélget, 12 éves fia pedig szüleiével is használja a horvát nyelvet. Édesanyja ezt azzal indokolta, hogy „köllött mondani horvátul is, hogy utána tudjon beszélni a nagyapjával is”. A fiú 14 éves lánytestvére viszont a fenti szintéren való beszélgetés nyelveként csak a magyart említette. Ezt a nyelvválasztási stratégiát alátámasztották megfigyeléseim is, ugyanis a fenti család tagjai közül a 12 éves fiú volt az, aki a legtöbbet használta a szerb, illetve a horvát nyelvet. Nagyapja nemrégiben Horvátországban tett látogatása során is ő volt az, aki elkísérhette az „öreget” „Dalmáciába”, ahol annak előző házasságából származó fiai élnek. Arra is fény derült, hogy a falu gyerekei közül ugyanez a fiú tudta egyedül a futballozás „kellékeit” magyarul is felsorolni, vagyis a „pályát”, a „kaput”, a „kapust”, a „bíró”. Így egy családon belüli nyelvválasztási eltérésre figyelhetünk fel, melynek egyik oka a két gyerek nembeli különbsége.

A testvérekkel való beszélgetés szintéren már öten említették mindkét nyelvet. Míg két esetben egyes házasságban született testvérekről, ezek közül is az egyikben a fenti 48 éves férfiről beszélhetünk, akinek „Dalmáciában” élnek horvát egynyelvű testvérei. A másik két esetben annak két gyermeke jelölte meg az egymás közötti beszélgetés nyelveként a magyart és a horvátot. Ebben a kategóriában azonban már találkozhattunk azzal a példával is, amikor magyar anyanyelvű adatközlőnk magyar anyanyelvű testvérevel való beszélgetésének említésekor a magyar mellett a szerbet is megjelölte. Itt már első ízben tükröződik a generációk nyelvhasználatában megfigyelhető különbség is, ugyanis a 19 éves fiúnál idősebbek a fenti eseteken kívül a testvérral való beszélgetés nyelveként a magyart választották.

A következő helyzetben a házastárssal való beszélgetés nyelve szerepel, amelynek esetében azok, akiket érintett ez a témakör, egy eset kivételével mindannyian a magyar nyelv használatát hangsúlyozták. Kivételt képezett a fent említett, egyes házasságban született 48 éves férfi feleségének a válasza, aki mindkét nyelvet, a magyart és a horvátot is említette, ezzel szem-

² Tanulmányunk nyelvészeti meglátásai kutatásunk során végzett interjúinkra, kérdőíves felmérésünkre, valamint a részt vevő megfigyelés során gyűjtött tapasztalatainkra támaszkodnak (ld. Hajnal 2003).

ben férje csak a magyar nyelv használatát hangsúlyozta. Megfigyeléseink során azonban a családban valamennyi esetben magyar nyelven folyt a beszélgetés.

A gyerekekkel való beszélgetés esetében a fent említett család szülői említették mind a magyar, mind pedig a horvát nyelvet, hiszen – ahogy az anya is hangsúlyozta – „fontos, hogy az öregapjával is tudjon beszélni”. Megfigyeléseink alátámasztják, hogy bár a családban a beszélgetés javarészt magyar nyelven folyik, a hároméves kisfiú mind magyar, mind pedig szerb, illetve horvát szövegkörnyezetben is feltalálta magát.

A következő szituáció a komákkal való beszélgetés színtere, amelynek szinte valamennyi esetében magyar nyelven folyik a beszélgetés. 32 éves interjúalanyunk jelölte meg mindkét nyelvet, melynek oka az lehet, hogy komájuk vegyes házasságban született, felesége azonban magyar, továbbá 32 éves adatközlőm férje sem említette csak a magyar nyelvet. A magyar nyelv dominanciájára adhat magyarázatot az is, hogy adatközlőink mindegyike a magyar etnikai közösséghez tartozókkal „komásodott össze”.

A szomszédokkal való beszélgetések esetében – bár valamennyi alkalommal szerepelt a magyar nyelv használata – adatközlőinknek azonban több mint a fele kiemelte a szerb nyelvet is. Ezeknek a válaszoknak java része úgy hangzott, hogy „a szerbekkel szerbül, a magyarokkal magyarul”, így adatközlőink közül azok választották mindkét nyelvet, akik közelében egy nem magyar etnikai közösséghez tartozó szomszéd él.

A barátokkal való beszélgetés színtere esetében találkozhattunk először azzal a példával, hogy két adatközlőnk egyedül a szerb nyelvet említette. A csupán a magyart említők hárman vannak, az idősebb generáció tagjai. Az implikációs skálán ez esetben néhol zárójelbe tettük a magyar nyelvet azok esetében, akik kérdéseink közül a legjobb baráttal való beszélgetés nyelveként a magyart, a nagyobb baráti körben azonban a szerb nyelvet választották.

A vásárlás nyelvét illetően már hat esetben találkozhatunk a szerb nyelv egyedüli említésével. Azok pedig, akik mindkét nyelvet, mind a magyart, mind pedig a szerbet megjelölték, egy-egy példával tudták illusztrálni magyar nyelvválasztásukat a vásárlás során. Egy interjúalanyunk említett egy szabadkai származású boltost, a többiek, akik ezt a kategóriát jelölték meg valamennyien a rumi piac „Marisát” említették, aki „már messziről kiabál magyarul, mindenki tudja, hogy mink dobradóiak vagyunk”.

A munkahelyen a munkatársaikkal adatközlőink – ahogy fogalmaztak – „többnyire szerbül” beszélnek. A magyar nyelv feltüntetésekor is inkább „megszólalunk, de nem nagyon beszélgetünk magyarul” választ kaptam. A zárójel használata a gyerekek iskolai nyelvhasználatát illetően került ebbe az oszlopba, ugyanis ezek az adatközlők nyelvválasztásuk során magyar nyelvűnek csak a legjobb baráttal folyó beszélgetést említették.

Az Istennel való beszéd nyelve pedig négy esetet kivéve valamennyi alkalommal horvát nyelvű volt. A vallásos színterek horvát nyelvű dominanciájára adnak választ az ezt tárgyaló fejezetben felsorolt aspektusok, amelyek a vizsgált közösség valláshoz való viszonyában, az imádság rituális jellegében keresendők. A magyar nyelv említése pedig négy esetben szerepelt, főként az idős generáció tagjai közül, vagyis a „tradicionalista öregek” csoportjából, akiknél a vallás „külső” szintjének is fontos szerepe van érintett interjúalanyaink identitásmeghatározásában.

Ezt követi az unokákkal való beszélgetés színtere, ahol az érintettek csupán két esetben jelölték meg a szerb nyelv mellett a magyart is mint a társalgás nyelvét. Ennek okát adatközlőink azzal indokolták, hogy „az unokáink már úgy elszerbesedtek”.

A nyelvhasználat három „legkülső” színtere az orvossal, a pappal, illetve az állami tisztviselőkkel való kommunikálás nyelvválasztását illetően alakult ki, ugyanis ezekben az esetekben csupán egy esetben fordult elő a magyar nyelv említése. A közösség tagjainak is tudomása volt arról, hogy ez az asszony magyar nyelven gyón, majd pedig „kiérti”, amit a pap mond neki, azonban ezt az esetet – ahogy az az implikációs skálából is kiderült – a közösség normasértőnek ítélte, így a kódok jelölt használatával találkozhatunk ebben az esetben.

A fenti implikációs skála értelmezésével is kiderül tehát, hogy a dobradóiak mikrotársadalmi kultúrájának alapvető jelensége a rokonsági rendszer, melynek tagjai javarészt a magyar, illetve a magyar nyelvet is használják beszélgetéseik során. Az is kiderült továbbá, hogy a magyar nyelv használatának eltűnése a falun kívül eső színterek esetében volt megfigyelhető, így míg az általunk első hat szintéreként említett szituációk a közösség tagjainak rokonsági rendszerén belül zajlanak, addig a következőkben, ahol még szerepet játszik a magyar nyelv, valamennyi esetben a közösség saját kultúrájának biztonságos környezetét érintő aspektusról beszélhetünk. Így a szomszédok, a barátok, a mun-

kahely első esetében egy Dobradón belüli szintérről beszélhetünk, míg a másik két esetben a magyar nyelv használata leginkább a dobradói „külső” szintéren való találkozásakor volt jelen. Kivételt képez a vásárlás, ahol mint üzleti fogást is felfoghatjuk a két eladó nyelvválasztási stratégiáját, hiszen az érintett adatközlők mindig annál a „magyar asszonynál”, illetve annál a „szabadkai származású embernél” vásárolnak.

A fentiek illusztrációként szolgálhatnak a közösségben zajló nyelvcseres folyamatának³ vizsgálatához, ugyanis megfigyelhető a „nyelvek funkcionális szerepmegoszlása”, vagyis kétnyelvű közösségünkben a nyelvek használata a különböző szituációknak és társadalmi funkcióknak megfelelően oszlanak meg (Bartha 1999: 123–126). Gal és Paulston a nyelvcseré⁴ jelenségét a kisebbségi csoportok társadalmi rétegződésével, valamint velejáróival, a közösség gazdasági és társadalmi helyzetével hozza összefüggésbe. A nyelvcseres jelenségét kutatók a jelenség vizsgálatával párhuzamosan kísérték figyelemmel a nyelvmegőrzés folyamatát is, amely jelenségek egy-egy közösség életében eltérő mértékben, de egyszerre vannak jelen. A nyelvmegőrzés – Paulston szerint – a nyelvcseres jelenségének hiányában három esetben valósulhat meg, egyrészt ha a közösség „képzeletbeli határvonalat” húz maga köré, amely akadályozza a többségi társadalommal való érintkezésben, másrészt, ha a közösség külsőleg van elhatárolva a többségtől, harmadrészt pedig ezt eredményezheti a diglossziaszerű szituáció, amely esetben két nyelvváltozat funkciójának megosztása érvényesül. (Vö. Borbély 2001: 20–23)

A közösségben a nyelvcserét illető kérdések interjúalanyaink által szinte valamennyi esetben megfogalmazódtak. Akkor ugyanis, amikor nagyszülőik nem a közösségben élő unokákról megállapították, hogy „elszerbesedtek”, valamint akkor is, amikor a titói időszakról kérdeztük adatközlőinket: „Akkor már azt se tudnánk, hogy mi az a magyar. Volt pénz, volt egyetértés, nem érdekelt az senkit, hogy most te magyar vagy, vagy szerb.” Így bár a fenti, a nyelvcserét elősegítő aspektusok közül közösségünkre is érvényes az, hogy gazdasági szempontból különböznek a környező települések szerb lakosaitól – ahogy fogalmaztak – „mink csak olyan szegényesen élünk”, ezekhez a környező falvak-

hoz képest azonban a „bácskaiak meg a magyaroknál jobban állnak” – hangsúlyozta egyik adatközlőnk. Így közösségünk tagjai nyelvmegőrzésük élénkülését a Nagy-Jugoszlávia szétesésével magyarazzák, vagyis azzal, hogy bár a szerb nyelvet ítélték kérdőíves felmérésünk során a hasznosabbnak, „ott, Magyarba többet bírsz”. Ezt támasztották alá azok a próbálkozásaik is, hogy „Magyarba majd mi eladjuk a bosztant [szerbül: sárgadinnyét]. Nekik az olcsó, nekünk meg jó pénz.”

A dobradói beszélőközösség jövőképeben előkelő helyet foglalnak el az „északi” világok, azok közül is Magyarország, ugyanis – ahogy interjúalanyaim fogalmaztak – „majd ha bemennek abba az Európai Unióba, akkor majd muszaj lesz nekik segíteni nekünk”.

Az elmondottakból láthatjuk, a helyi lokális mikrotársadalmaknak *soha* nem voltak magyarul érett-ségiző tagjai, sőt az 1960-as évek óta elemi iskolát sem végezhetek magyarul, így egy esetleges magyar nyelvű továbbtanulást sem kísérelt megvalósítani senki körükből. A helyi homogén közösség parasztközből áll, s így e közösséget nem társadalmi-gazdasági rétegek strukturálják, hanem – mint szintén láthattuk – a helyi társadalom alapjait és felépítésrendszerét a nagycsaládok rendszere jelenti. E nagycsaládok mentén integrálódnak a sajátos szerbiai helyzetből fakadó társadalmi-gazdasági túlélési stratégiáihoz, s az ezek mögött álló politikai és interetnikus realitásokhoz a közösség tagjai.

Ennek megfelelően, ha a „külső segítség” e helyzet ismeretének hiányában veszik fel a kapcsolatot olyan személlyel vagy olyan ügyben, amelyhez a falu normarendszere másfajta „jogosítványokat” rendel, akkor e kapcsolat vagy bizalmatlanságba, vagy a nagycsaládok közötti konfliktusok kiéleződéséhez vezethet. A „többségi magyarság” felől érkező kapcsolatok irányai fokozottan érvényesek minderre, hiszen a Bácskából vagy éppen a Magyarországról érkező segítségek és látogatások kiemelkedő alkalmat jelentenek, mivel két nagycsalád is e felé a világok felé kötődik, de ellenkezőképpen: az egyik „klán” ugyanis a vajdasági magyarság szervezeteihez kapcsolódóan, míg a másik a cserkészmozgalmon keresztül kötődik – ahogy fogalmaztak – a „többi magyarok” világához. Önmagukat tehát – bár mint utaltunk rá e fogalom használata nélkül – a nem-

³ Fishman szerint a nyelvmegőrzés és a nyelvcseres tanulmányozása a más-más nyelvet beszélő lakosság kontaktusának kialakulása után válik időszzerűvé. (Fishman 1966: 424; id. Borbély 2001: 20–21)

⁴ Weinreich a nyelvcserét úgy határozza meg, mint egy nyelv szokásos használatáról egy másikra való áttérést, Gal pedig a nyelvi repertoár újrarendezéséről beszél, mely nem egyszer az egyik nyelv teljes feladásával jár (Bartha 1999: 124).

zeti kultúrán belüli más-más értékrendszerek mentén tematizálódó jelentéstartalmakhoz kötődve fogalmazták meg.

„Mi nem vagyunk nagy magyarok, mint a cserkészek, csak magyarok, szrími magyarok” – fogalmazott az egyik nagycsalád tagja.

Olvashattuk továbbá, az elmúlt másfél évtized drámai társadalmi, politikai és gazdasági változások és ezzel párhuzamosan a „többi magyar világokkal” való kapcsolatok intenzívvé válása a korábbi életmód és kulturális gyakorlat irányait is megfordították, ezáltal a magyarsághoz való tartozás és a magyar nyelvhasználat presztízse is felerősödött.

Ugyanekkor a „többi magyar világokkal” való találkozás tapasztalatai a saját „szerémségi magyar” identitás tudatosulását mélyítették el a „többi”, „északi” magyar „világokkal” szemben. Emellett a szerémségi magyarság nagycsaládhoz való tartozásaival párhuzamos legfontosabb identitásmeghatározást a lokális különbségek jelentik – ahogy a közigazgatásilag Dobradóhoz tartozó, az alig 3 kilométerrel távolabb lévő falu jellemzése kapcsán fogalmaztak – „egészen más világgént” jellemezve a különböző szerémségi magyar közösségeket.

Az elmondottak fényében megérthetjük, hogy miért nem tudják azonosítani magukat azzal a jelzővel, amellyel mint a „bennük megerősödő nemzettudatról” értesülnek.

Ha a „nemzethez” kívánjuk integrálni e közösségeket, akkor elsősorban megértenünk kell őket, hol, hogyan és milyen jelentéstartalmak háttérében mit jelent számukra magyarságuk.

Ha nem így teszünk, akkor például egy ilyen önmeghatározást mint „Ja sam pravoslavni katolik [Én pravoszláv katolikus vagyok]” egyszerűen úgy vehetnénk számba, mint egy „teljesen asszimilálódott” magyar jellemzését. Ismerve azonban a kultúra mindennapjait, rejtett, mély jelentéstartalmait, láthatjuk, hogy míg a „többségi magyarságban” végzett kutatások hipotézisei és eredményei egyaránt a kisebbségi kultúra és „saját” vallás intenzív összekapcsolódásairól mint a saját kultúra környezetének egyetemes-nemzeti kitágításáról és megerősítéséről szóltak (Gereben 1999, Papp 2003), addig a dobradói magyarok körében e két jelentéstartalom a közösség tagjai körében eltér egymástól.

Mint a fentiekben láttuk, a szakrális nyelv a többség körében határozottan a horvát, a szakrális gyakorlat vezetője is horvát pap. Ehhez járul hozzá a szintén nyelvi jelenségek önértékelő aspektusaként alkalma-

zott önkép, amely saját kultúráját és anyanyelvét „kevertnek” fogalmazza meg.

Az idézett „pravoslavni katolik”, a „többi magyarokhoz” képest való önmeghatározást rejti magában, hiszen az „északi magyarok” között szerzett tapasztalatok mind a nyelvhasználat, mind a vallásgyakorlat – szavaikkal – „tisztábban”, „jobban”, „igazabban” magyar voltát hangsúlyozta számukra, szembeállítva saját kultúrájuk „magyarság-tartalmaival”.

Mindehhez hozzátartozik, hogy a fenti kijelentés később a falu közbeszédének hosszú ideig központi témájává vált, a többség által negatívan értékelve azt.

„Nekem nagyon szmétál [zavar], ha valaki ilyeneket beszél, mink is magyarok vagyunk, a katolikus az magyar is, pravoszlávok meg aztán végképp nem vagyunk.”

„Bolond ez, hogy ő szerb katolikus, az nincs, ilyenekkel nem szabad viccelődni.”

„Mi nem se ilyenek, se olyanok vagyunk, hanem csak magyarok, ha keverték is.”

Látjuk, e „kevertség” a saját kultúrához való tartozás egyik legfontosabb identitásjelzője a „többi magyarral” szemben, azonban e „kevertség” a közösségi érték- és normarendszernek megfelelően kizárólag a magyarságon, a *mi* kategóriáinkkal az egyetemes magyar kultúrán belül jelöli ki említett különbözőségüket.

Összefoglalva az eddigieket láthatjuk, hogy az általunk bemutatott jelenségek sajátos kultúra egyedi világait tárják fel számunkra, csakúgy mint minden más közösségé. A szerémségi magyarok esetében ezért – többek között – nem elemezhetőek „szórványosodási” folyamatok, hiszen e közösségét történetét, illetve homogén etnikai közösségére tekintve ez nem lehet releváns kutatási hipotézis, sőt helyzetükre inkább az „etnikai revival-jelenségek” elemzése mentén lehet tekinteni, ha a saját kultúra magyar jelentéseinek presztízsnövekedését vesszük figyelembe.

S hogy az elmondottak nem csupán a társadalomtudományra vagy a „szórványkutatásra” vonatkozó meglátások, arra a tanulmány elején idézett támogatási szándékok „kisiklásai” a legjobb példák.

Ha tisztában vagyunk ugyanis azokkal a jelentéstartalmakkal, amelyek az adott közösség kultúrájában létező folyamatok, így a magyar nyelv használatának és a magyarság tudatos vállalásának megnövekedett presztízse mögött állnak, akkor mindezeket ismerve, ezekhez viszonyulva tudjuk segíteni őket. Így – ha valóban támogatni szándékozzuk őket – akkor a támogatások, pályázatok, érdekképviseleti ösztönzé-

sek nyelvezetét és módját is adaptálnunk kell kultúránk realitásaihoz, segítenünk kell őket a fentiek elsajátításában, és meg kell teremtenünk a magyar nyelv szerémségi oktatásának anyagi kereteit. A „nemzeti realitás” a huszonegyedik század küszöbén (is) az, hogy sokféleképpen vagyunk sokféle magyarok, s ha ezt nem vesszük figyelembe, azokat tesszük kiszolgáltatottaká, akiket éppen támogatni vagy éppen „megerősíteni” szeretnénk.

Az elmondottakból láthattuk, egy adott problémavilág is milyen mélységeket tár fel a délvidéki magyarság sorsáról. S nem szóltunk még a mindenki által ismert kérdéskörökről, amilyenek a fiatalok jövőképeinek; a kisebbségi létből fakadó lélektani problémáknak, az elmúlt évtizedek mentális hatásainak stb. jelentéstartalmai. Ezek körülgjárása is hosszú kutatómunkát igényelne, ezért elengedhetetlennek tartjuk azt a szellemi alapozó munkát a délvidéki magyarság életében, amely aprólékosan és éppen ezért mélyrehatóan képes feltárni azokat a jelenségköröket, *amelyeket megértve lehet hosszú távon alkalmazható stratégiákat kidolgozni*. Több mint kétszáz évvel ezelőtt, a 18. század utolsó évtizedében az élet égető problémáinak teljes körét fel-

ölelő bizottságok alakultak Magyarországon. Ezek a bizottságok térképezték föl a magyarság életének teljes spektrumát, olyan terveket kidolgozva és javasolva, amelyekre később a reformkor, a szabadságharc államrendszere, majd a dualizmus felvirágzó társadalmi élete is támaszkodhatott. Lassú munkának tűnhetett ez akkor (is), de hatását ma is érezhetjük. **Ezért nem értjük, miért nem lehet ma akármekkora áldozatok árán is létrehozni olyan kutatóintézeteket (a meglévőket pedig megerősíteni), amelyekben hozzáértő és a Vajdaságban élő, dolgozó fiatal kutatók tárják fel a délvidéki magyarság életének szociológiai, antropológiai, pszichológiai, politológiai, demográfiai, jogi, közgazdasági jelentéstartalmait, s miért nem lehet tűzön-vízen is átverekedni egy olyan magyar egyetemet, amely e fenti diszciplínákat is oktatná magyar nyelven (kezdetben akár magyarországi tanárok bevonásával). Ahhoz ugyanis, hogy segítsünk egymáson és magunkon, érteni is kell magunkat és egymást. Ahogy Babits Mihály mindezt megfogalmazta: „Nem átváltozásra, magunkból való kikelésre van szükségünk. Inkább magunkhoz való visszatérésre. Magunkba szállásra.”**

Felhasznált irodalom

- Bartha Csilla 1999. *A kétnyelvűség alapkérdései. Beszélők és közösségek*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Bartha Csilla 2002. Nyelvhasználat, nyelvmegtartás, nyelvcseré amerikai magyar közösségekben. In Kovács Nóra–Szarka László (szerk.): *Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 111–137.
- Borbély Anna 2001. *Nyelvcseré. Szociolingvisztikai kutatások a magyarországi románok közösségében*. Budapest, MTA Nyelvtudományi Intézet Élőnyelvi Osztály.
- Gal, Susan 1979. *Language Shift: Social Determinants of Linguistic Change in Bilingual Austria*. New York–San Francisco–London, Academic Press.
- Gellner, Ernest 1983. *Nations and Nationalism*. Ithaca–London, Cornell University Press
- Gábrityné Molnár Irén–Mirmics Zsuzsa (szerk.) 2003. *Kisebbségi létjelenségek. Szórvány- és szociolingvisztikai kutatások*. Szabadka, MTT.
- Hajnal Virág 2003. Nyelv és kultúra egy szerémségi magyar szórványközösség életében. In: Gábrityné Molnár Irén–Mirmics Zsuzsa (szerk.) 2003. *Kisebbségi létjelenségek. Szórvány- és szociolingvisztikai kutatások*. Szabadka, MTT 85–119.